

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ ПРОТИ АГРЕСОРА: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА НАСЛІДКИ

Сучасна міжнародна економіка характеризується зростанням взаємозалежності держав, глобалізацією ринків і високим рівнем інтеграції фінансових систем. У такій ситуації економічні санкції стають одним із найбільш дієвих і водночас складних інструментів впливу на країни, що порушують міжнародне право. В умовах збройної агресії проти України саме економічні санкції стали основним засобом колективної відповіді міжнародної спільноти, покликаним послабити військово-економічний потенціал держави-агресора та зменшити її можливості продовжувати війну.

Актуальність теми зумовлюється низкою чинників. Так, значна частина економічних ресурсів агресора спрямовується на фінансування війни. Санкції, запроваджені у фінансовій, енергетичній, технологічній та транспортній сферах, мають на меті знизити здатність агресора акумулювати кошти для продовження бойових дій. Проте постає ключове питання: наскільки дієвою є санкційна політика в умовах, коли частина світових держав продовжує співпрацювати з агресором, а сам він шукає нові механізми обходу обмежень? Це потребує глибокого наукового осмислення.

Також варто відзначити, що санкції мають неоднозначний ефект. З одного боку, вони провокують падіння ВВП, зростання інфляції, відтік інвестицій, технологічну ізоляцію, дефіцит критично важливих товарів і зниження рівня життя населення країни-агресора. З іншого боку, санкції сприяють адаптаційним процесам: розбудові паралельних схем імпорту, пошуку альтернативних ринків збуту, розвитку внутрішнього виробництва навіть у технологічно відсталих галузях. Цей дуалізм породжує необхідність аналізу не лише прямого, але й опосередкованого впливу санкцій, оцінки їхньої довгострокової результативності.

Дослідження санкцій має важливе значення для України. Ефективність санкційного тиску безпосередньо впливає на швидкість виснаження економіки агресора та його здатність фінансувати військові операції. Саме від цього залежить динаміка війни та перспективи її завершення. Для України важливим є також питання формування власної санкційної політики, її узгодження з міжнародними партнерами та посилення механізмів контролю за дотриманням обмежень.

Також не можна залишити поза увагою той факт, що санкції проти агресора мають відчутний глобальний ефект. Вони впливають на світові ринки енергоресурсів, спричиняють подорожчання газу, нафти, зерна та інших товарів. Це, у свою чергу, загострює проблеми енергетичної та продовольчої безпеки, стимулює інфляційні процеси в країнах ЄС, США, Азії. Водночас санкції активізували дискусії про диверсифікацію постачання енергоресурсів,

розвиток альтернативної енергетики, зміну логістичних маршрутів та переорієнтацію глобальної торгівлі. І, на решті, економічні санкції мають і соціально-політичний вимір. Для держави-агресора вони створюють внутрішній тиск, знижують рівень життя населення, підвищують соціальну напруженість. Проте важливо визначити, чи здатні санкції реально послабити політичний режим або, навпаки, сприяють його консолідації на ґрунті ізоляціоністської риторики. Це питання є одним із центральних у наукових дискусіях щодо ефективності санкцій як інструменту впливу.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена комплексністю та багатовимірністю проблематики економічних санкцій. Воно охоплює економічні, політичні, соціальні та міжнародно-правові виміри. Наукове вивчення ефективності та наслідків санкцій дозволить не лише глибше зрозуміти їхню роль у сучасній системі міжнародних відносин, але й виробити практичні рекомендації щодо вдосконалення санкційної політики, посилення її впливу на агресора та мінімізації негативних ефектів для світової економіки і для України.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі економічних санкцій, запроваджених проти держави-агресора, з'ясуванні їхньої ефективності як інструменту міжнародного тиску, виявленні економічних, соціальних та політичних наслідків санкційної політики, а також у виробленні науково обґрунтованих підходів до підвищення результативності санкцій та мінімізації їхнього негативного впливу на країни-партнери й глобальну економіку.

Переходячи безпосередньо до аналізу економічних санкцій проти Росії, слід зазначити, що міжнародна відповідь на повномасштабне вторгнення 2022 р. була масштабною, багаторівневою і скоординованою головними західними партнерами (ЄС, США, Велика Британія, Канада, Японія, країни G7 тощо).

Основними категоріями заходів стали:

- *Фінансові санкції та ізоляція банків* — блокування доступу окремих банків до міжнародних платіжних систем (видалення ряду російських банків із SWIFT), замороження активів центрального банку та окремих банківських рахунків, обмеження доступу до капіталу й міжнародних фінансових ринків [1].

- *Експортні контролю та технологічні обмеження* — заборона постачання критичних компонентів, напівпровідників, спеціального обладнання і програмного забезпечення, що може мати військове застосування [2].

- *Секторальні санкції* — обмеження у ключових секторах (енергетика, оборонпром, судноплавство, металургія, транспорт), заборона імпорту/експорту певних товарів, індивідуальні санкції проти компаній та бізнес-еліт.

- *Обмеження на нафтовий сектор* — ембарго + «ціновий кап». Впроваджено ембарго/обмеження на морські поставки російської нафти для тих, хто приєднався; водночас для збереження поставок на світовий ринок та зниження доходів Кремля була відпрацьована схема цінового капі (G7/EU-ініціатива) — crude cap \$60 [3] (впроваджено у грудні 2022; нафтопродукти — з лютого 2023).

Аналізуючи механізм координації й виконання вищевказаних санкцій, слід наголосити на тому, що санкційна політика була організована як

коаліційна: правові інструменти (регламенти ЄС, укази США, британські регламенти) + практична координація (обмін розвідувальною інформацією про мережі ухилення, контроль за «тіньовим флотом» танкерів, списки суб'єктів для заморожування). Окремі ініціативи (наприклад, ціновий кап) вимагали координації не лише серед санкціонерів, а й серед приватних гравців (страхування, фрахт), щоб зробити обхід дорожчим.

Роздумуючи над тим, наскільки ефективні ці заходи, можна дійти висновку про наявність їх сильних та слабких сторін. Так, до сильних сторін слід віднести: Швидка та масштабна фінансова ізоляція спричинила суттєвий шок (обмеження доступу до західного фінансування, заморожені міжнародні резерви й активи окремих осіб/структур). Це ускладнило імпорт критичних технологій і фінансування зовнішніх операцій; Ціновий кап і ембарго на морські поставки створили реальний тиск на російські нафтові доходи (вимогою продажу з дисконтом і ускладненням страхування/фрахту). Дослідження показують, що обмеження та ембарго призвели до зниження цін, які фактично отримувала Росія (значний дисконт Urals у перші місяці 2023 року).

До слабких місць слід віднести наступне: Росія і зацікавлені приватні посередники використовували «треті країни», «тіньовий флот», складні схеми для переправлення товарів і платежів. Це знизило повну дієвість низки заходів; Частина економічного удару компенсувалась заходами державного регулювання (капітальні контрзаходи, девальвація/курсові інтервенції, субсидії стратегічним секторам), що пом'якшувало короткостроковий соціальний та політичний тиск; Поки G7/EU діяли узгоджено, інші великі споживачі енергоносіїв (окремі країни Азії, Африки) продовжували імпорт російської нафти/вугілля, що пом'якшувало повний економічний ефект.

Безумовно санкції справили вплив на економічні результати для Росії. Так, ранні прогнози міжнародних організацій 2023 року були змішаними — від незначного падіння до помірного росту в залежності від методології й припущень щодо тривалості санкцій та мобільності торгівлі. OECD/World Bank/IMF давали різні оцінки на 2023 рік. Впроваджений ціновий кап і логістичні складнощі призвели до помітного дисконту Urals у першому кварталі 2023 року; це зменшувало валютні надходження. Аналізи (включно з дослідженнями центральних банків і банківських аналітиків) показували, що експортна виручка росії скоротилась порівняно з довоєнним рівнем. Банкам та компаніям стало складніше отримувати зовнішнє фінансування й платіжні послуги; введені регуляторні бар'єри всередині країни частково компенсували це, але зростала операційна ізоляція.

Крім економічних, санкції спричинили і соціально-політичні наслідки. Йдеться про добробут населення в першу чергу, адже скорочення імпорту специфічних товарів, інфляційні процеси й падіння доходів призвели до зниження рівня життя для певних верств населення; водночас мобілізаційна політика і риторика режиму сприяли консолідації підтримки в частині суспільства. Це ускладнює сценарій, де санкції швидко змінюють політичний режим. Політична стабільність є неоднозначною: короткостроковий ефект —

зростання економічного тиску; довгостроковий ефект — залежить від здатності режиму адаптуватись і від ступеня міжнародної солідарності санкціонерів.

Також варто відзначити, що виявлення мереж ухилення (пасивні фінансові посередники, фрахтові компанії, компанії-«прапори» суден) було і залишалось складним. Санкційні режими продовжували регулярно оновлюватися (додавалися нові особи, компанії, судна), але ухилення знижувало повний ефект.

Узагальнюючи, слід відзначити, що санкції створили значний економічний шок: обмежили доступ до технологій, капіталу та міжнародних ринків; у короткому терміні знизили нафтові доходи й ускладнили імпорт критичних товарів. Однак повна економічна «ізоляція» не була досягнута: комбінація обходів через треті країни, транспортування «тіньовим флотом», внутрішньої адаптації й державної підтримки пом'якшували удар.

Підсумовуючи наведений аналіз, можна зазначити, що санкції проти Росії, запроваджені у 2022–2023 рр., стали безпрецедентними за масштабом та рівнем міжнародної координації. Вони завдали відчутного удару по фінансовій системі, енергетичному сектору та технологічному розвитку держави-агресора, створили системний тиск на експортні доходи та обмежили доступ до ключових ресурсів. Водночас ефективність санкцій виявилася відносною: попри скорочення валютних надходжень і підвищення економічних ризиків, Росія змогла частково компенсувати втрати через державне регулювання, використання третіх країн та розвиток «тіньових» схем обходу. Соціально-економічний тиск проявився у погіршенні добробуту населення, але не призвів до швидких політичних змін. Отже, санкційна політика створила серйозні довгострокові виклики для російської економіки, однак її кінцева результативність залежить від подальшої стійкості міжнародної коаліції та здатності мінімізувати шляхи ухилення.

Перелік використаних джерел:

1. SWIFT ban against Russian banks.
https://en.wikipedia.org/wiki/SWIFT_ban_against_Russian_banks?utm_source=chatgpt.com
2. Treasury Sanctions Impede Russian Access to Battlefield Supplies and Target Revenue Generators.
https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1636?utm_source=chatgpt.com
3. Press material from the Commission Spokespersons' Service
<https://ec.europa.eu/commission/presscorner/pageNotFound>